
PREMISELE APARIȚIEI CONCEPȚIEI STRUCTURII CONȘTIINȚEI SOCIALE

lector univ., Valeriu PARNAVEL
Rec.: dr.conf.univ. Boris Coroliuc

Concepția structurii conștiinței sociale, produs al timpului său, s-a trecut împreună cu el. Ce-i drept, multe idei ale concepției date se folosesc și astăzi, necătînd la baza lor teoretică incorectă. Asemenea influență dezorientată are loc în virtutea analizei critice neterminate a concepției structurii conștiinței sociale. În literatura de specialitate analiza fenomenului dat prezintă doar o constatare a neajunsurilor concepției, iar dezvoltarea rădăcinilor lor lipsește[1]. La fel lipsesc evidențierea și analiza temeliei teoretice a concepției, analiza comparativă cu concepții analogice. Sub așa aspect evaluarea critică efectuată a concepției structurii conștiinței sociale rămâne unilaterală, superficială și distructivă. Cauza analizei neterminate poate fi modificarea orientării cercetărilor filosofice în legătură cu schimbările sociale cardinale din ultimele două decenii.

Concepția structurii conștiinței sociale, necătînd la neajunsurile evidențiate, la epuizarea posibilității de dezvoltare, rămâne actuală. Ideile concepției sînt folosite și solicitate, posibil în virtutea că ele satisfac unor necesități și căutări. În așa ipostază concepția structurii conștiinței sociale este una din încercările puțin numeroase de a interpreta teoretic procesul istoric al dezvoltării spirituale a societății, luat în totalitatea fenomenelor spirituale, ca un întreg unic, structuralizat lăuntric. Această ipostază a concepției trebuie dezvoltată, analizată, comparată cu concepții analogice.

În articolul dat se face o primă încercare de a prezenta un ansamblu de premise istorice, care au contribuit la apariția și formarea concepției influente, dar teoretic incorecte.

Concepția (și denumirea) structurii conștiinței sociale, fenomen al filosofiei sovietice, s-a format la sfîrșitul anilor 50 ai sec. XX ca rezultat al contopirii cîtorva factori – politici, științifici.

Jumătatea a doua a anilor 50 a pus începutul unei perioade a URSS-ului, mai tîrziu numită dezgheț („оттепель”), care a avut o influență binefăcătoare și asupra științelor sociale, umanistice. Evenimentul politic central al acestui timp rămîne demascarea cultului personalității lui Stalin. Al doilea factor politic semnificativ pentru dezvoltarea științelor sociale a fost iluzia politică oficială despre terminarea construirii socialismului în URSS și trecerea la etapa construirii comunismului, documentată în Programul al III-lea a PCSS în anul 1961.

Demascarea cultului personalității lui Stalin a slăbit presa autoritar-politică asupra științelor sociale și umanistice: a fost anulată interdicția oficială a psihologiei, sociologiei, politologiei. Lingvistica s-a eliberat de restricțiile ideologice staliniste, a început publicarea lucrărilor politic neutre a filosofilor și cercetătorilor umanitariști occidentali, s-a înviorat cercetarea noțiunilor filosofice ca conștiința și existența, conștiința socială și existența socială, baza și suprastructura, ideologia și psihologia socială, viața spirituală a societății. Aceste tendințe noi formau temelia unei cotituri spre psihologismul culturii intelectuale în URSS, proces întrucâtva întârziat în comparație cu procesul analog din Occident, dar, în genere, mărturiseau despre o ameliorare a atmosferei în științele socioumanistice.

Proiectele politice, lipsite de teme, relativ construirii comunismului obligau filosofia și științele sociale la îndeplinirea unei sarcini ideologice noi – de a fundamenta teoretic un complex enorm de probleme concomitente și reciprocitate. Printre ele erau sarcini de ordin spiritual, drept exemplu, educația omului nou, administrarea proceselor spirituale, înfruntarea rămășițelor trecutului la masele populare, însușirea realizărilor culturii, științei, artelor ș. a. Deci, factorii enumerați indică la apariția în fosta URSS a unei necesități în concepție, care ar prezenta diversitatea fenomenelor spirituale într-un aspect integrat, sistematic, lăuntric coerent. Din cele expuse mai sus se poate conchide, că motivul de bază a apariției concepției structurii conștiinței sociale poate fi determinat ca ideologic. Mai departe vor fi prezentate premisele ei științifice, care au alcătuit mijloacele existente pentru formarea („materializarea”) necesității apărute.

Premisele științifice ale concepției structurii conștiinței sociale, luate izolat una de alta, sunt: poziția dominantă a filosofiei marxiste; tendința de interpretare empirică, enumerativă (sau, la general, pozitivistă) a conținutului teoretic a noțiunilor filosofice, printre care și a categoriei „conștiința socială”; lipsa cercetărilor (și, firește, a ideilor) de socio-psihologie, psihologie istorică, etnopsihologie din cauza interdicției oficiale a psihologiei; răspândirea largă a ideilor structuralismului în științele umaniste. Concepția structurii conștiinței sociale, luată ca un ansamblu de idei, constituie o îmbinare neobișnuită a două noțiuni – cheie (conștiința socială și structura) din două sisteme filosofice diferite – marxistă și structuralismul francez.

Caracterul neobișnuit al îmbinării constă în faptul că două noțiuni cu conținut de nivel opus au format temelia concepției. Contrarietatea conținuturilor e destul de firească. Noțiunea „structura” înseamnă mod de alcătuire internă a unui corp sau sistem din elemente. În așa sens ea posedă conținut pur științifico-special și este lipsită de conținut teoretico-filosofic. Categoria „conștiința socială” aparține clasei cunoștințelor filosofice, deci, conținutul prezintă o generalizare a unor trăsături universale cu evidențierea în ea a aspectului uman – poziției și condiției omului în acest întreg, atitudinii lui către lume.

Îmbinarea neobișnuită a două noțiuni a fost posibilă în virtutea factorului, numit în articolul dat ca premisă – tendința pronunțată din fosta filosofie sovietică de pozitivizare a conținutului ei teoretic. În particular, conținutul teoretico-filosofic a categoriei „conștiința socială”, cunoscut ca reflectare a existenței sociale și posedînd de un aspect uman, a fost interpretat empiric, enumerativ (forma de manifestare a pozitivizării) ca o totalitate de fenomene spirituale: reprezentări, concepții, idei, teorii politice, juridice, estetice, etice, filosofie, morală, religie și multe alte forme de conștiință.

La prima vedere, astfel de interpretare pare a fi o concretizare a conținutului teoretic cum, propriu-zis, și se prezenta procedeul dat. Dar o astfel de concretizare duce de fapt la înlocuirea conținutului teoretico-filosofic cu un conținut științifico-special. Aceasta devine evident dacă aplicăm ideea structurii. Ea nu poate fi aplicată la interpretarea conștiinței sociale ca reflectare a existenței sociale, dar devine ceva firesc sau chiar necesar în cazul interpretării conștiinței sociale ca totalitatea fenomenelor spirituale, deoarece o reprezintă ca o sistemă lăuntric organizată. Dar interpretarea de la urmă, luată ca atare și cu atât mai mult în îmbinare cu ideea structurii, face imposibil conținutul problemei fundamentale a filosofiei, mai mult decît atât, o face de prisos, inutilă în înțelesul pozitivist cunoscut.

În baza celor expuse se poate de menționat că concepția structurii conștiinței sociale prezintă o formație eterogenă, eclectică. Cu toate acestea conținutul ei reflectă, oricum de straniu n-ar părea, căutări științifice contemporane. Cunoașterea premiselor și clarificarea mecanismului legăturii noțiunilor-cheie a concepției structurii conștiinței sociale ajută de a înțelege modul de rezolvare propus a problemelor în dezbateri, de a vedea rădăcina neajunsurilor fenomenului filosofic dat.

Note:

1. Даниелян М.С. К вопросу о структуре общественного сознания. – Историко-филологический журнал АН Армянской ССР. – 1966. – №2(33). – с. 115–130.
2. Бурдина А.И. К вопросу об определении категории общественного сознания. – Проблемы философии. Междуведомственный научный сборник, выпуск 41. – Киев, 1977. – с. 3–10.
3. Любомирова Н.В., Толстых В.И. Социально-философский анализ сознания: познавательная ситуация. – Вопросы философии. – 1986. – №10. – с. 35–48.
4. Толстых В.И. Общественное сознание и его формы. – Москва. – 1986. – с. 3–69.
5. Перетяцкий Г.Ф. Методология исследования формообразовательных процессов общественного сознания. – Харьков. – 1987. – 198 с. Рукопись депонирована в ИНИОН АН Российской Федерации.